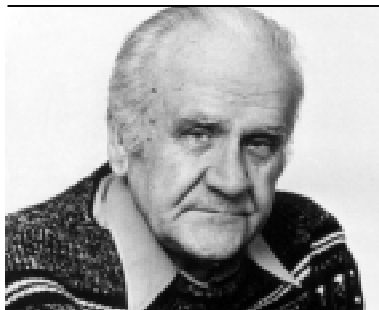

Янка Брыль

...ён быў залішне даверлівы,
лёгка, а то яшчэ і весела раскрываўся
і перад недастойнымі...

Яшчэ адзін...

Друкавацца я пачаў у часопісе «Шлях моладзі» на пачатку 1938 году, псеўданімамі не карыстаўся, і таму маё «пісьменьніцтва» не было таямніцай для бліжэйшых землякоў, тым больш для сяброў, і няма нічога дзіўнага ў тым, што мяне, вясковага беспартыйнага дзецюка, радавога разведчыка штаба брыгады «Камсамалец», запрасілі да супрацоўніцтва ў газеце «Сцяг свабоды», органе Мірскага (падпольнага) райкаму партыі, а потым і прызначылі рэдактарам — па сумяшчальніцтве, з далейшым удзелам і ў разведцы.

У лагеры нашай брыгады, на паўднёвым узлесі Налібоцкай пушчы, апроч свайго начальства, размяшчалася яшчэ і вышэйшае — камандаваньне «Партызанскага злучэння Стаўбцоўскай зоны», у якую ўваходзіла пяць брыгадаў і асобны конны спатку атрад, пасля дывізіён так званых «нёманскіх казакаў». Уся гэтая сіла, звыш трох тысячаў

шасьцісот чалавек, дзейнічала на тэрыторыі пяці раёнаў Баранавіцкай вобласці: Стаўбцоўскага, Мірскага, Карэліцкага, Гарадзішчанскага і Новамышскага. Тут, у нашым лагеры, быў таксама і сваеасаблівы палітычна-маральны цэнтр названай зоны.

Сярод лагерных зямлянак, у засені дрэваў, самавіта ўзвышалася пра-сторная хата, нават «у два канцы», у якой працавала зборная рэдакцыя пяці раённа-брыгадных газетаў, з надзейным радыёпрыёмнікам і друкарскай машынай, «плоскай амерыканкай», якая ў рух запускалася пры дапамозе ручное корбы, і з чатырма майстрамі маруднага ручнога набору. Газеты — пераважна на старонках расшытых-разгорнутых школьных сшыткаў, а то і на графейнай паперы, з павятовых ці гмінных устаноў, — выходзілі ня строга перыядычна, а залежна ад матэрыялу, прынятага па радыё ці падказанага баявым і акупацыйным жырцём, і наяўнасьцю паперы, назапашанай разведчыкамі цераз сувязных. Час ад часу ў рэдакцыю-друкарню са сваіх брыгадаў прыязджалі рэдактары, пры ўдзеле штабной машыністкі і зноў жа радыёпрыёмніка, рыхтавалі свае новыя нумары і з цёпленкім тыражом вярталіся туды, адкуль прыехалі.

Падобна было і ў мяне. Выпусьціўшы чарговы нумар «Сцяга свабоды», а то і сатырычнага дадатку да ўсіх газетаў нашай зоны, які меў назву «Партызанскі жыгала» (жыгалам, джалам у нас называлі вінтоўку), я ахвотна сядлаў свайго верхавіка, што застаяўся пад павецьцю, і рысіў да дружнай сямёркі разведчыкаў, у нашую «кватэру» ў даволі далёкай ад лагэру вёсцы Зарэчча, адкуль мы ноч у ноч, ціхімі цэнямі шасталі па раёне з ажно чатырма паліцэйскімі гарнізонамі, да найбліжэйшага з якіх ад нашых днёвак было толькі тры з нечым кіламетры.

Усе газеты выходзілі на роднай беларускай, што было натуральна для асабовага складу брыгадаў. У 1983 годзе ў Менску выдадзеная кніга «Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны», і ў кнізе той падаецца, што ў чатырох атрадах нашай брыгады «Камсамалец» было 588 партызанаў, з іх беларусаў 542, рускіх 17, украінцаў 3, іншых нацыянальнасьцяў 26. Дзе менш, дзе больш аднолькава ў нацыянальных суадносінах выглядала справа і ва ўсіх іншых брыгадах, ды і, трэба думаць, ня толькі ў нашай Стаўбцоўскай зоне.

З рэдакцыйнай работай мне, як пачынаючаму літаратару, пашанцавала перш за ўсё ў тым, што там я пабагацеў на двух новых сяброў, значна старэйшых за мяне, больш вопытных у літаратуры. Рэдактарам стаўбцоўскай газеты «Голас селяніна» працаваў вядомы яўрэйскі публіцыст Гірш Смольяр, пры Польшчы актыўны ўдзельнік заходне-беларускага рэвалюцыйнага падпольля, блізка знаёмы з Максімам Танкам па віленскім творчым жырці, а з Валянцінам Таўлаем і Піліпам Пестраком — па гродзенскай турме. Пра яго я пісаў раней, тут паўтарацца ня буду. Трэба сказаць пра другога — пра рэдактара навамышскай газеты «Перамога», педагога-філолага і ў пэўнай меры літаратара Браніслава Ржэўскага, якога ў нас называлі Барысам, па бацьку Андрэвічам.

Людскім, вясёлым ды шчырым, цікавым чалавекам аказаўся гэты Барыс Андрэвіч. Ён якраз з тых людзей, пазнаёміўшыся, неўзабаве пачаўшы і сябраваць з якімі, думаецца, што інакш яно і не магло быць, як толькі лічыць іх ня проста новымі, але і даўнімі сябрамі, — такое адчуваньне.

Адтуль, з пушчы гучыць часамі ў маёй памяці яго захоплены голас, калі ён дэкламуе Купалава «Гэта крык, што жыве Беларусь» або нешта іншае з любімага. Жыва прыгадваюцца нашыя бясконцыя гутаркі — то ўтрох з цікава гаваркім Гіршам, то мы ўдвух з Барысам, ці ў рэдакцыйнай хаце, ці ў якой зямлянцы, а то проста ў лесе. Успамінаецца і ранне-пасьляваеннае: нашыя сустрэчы, на жаль, нячастыя з-за большых адлегласьцяў. Прыязджаючы ў сталіцу, Барыс часамі і спыняўся ў мяне на колькі дзён, а я, у сваю чаргу, але радзей, бываў у яго, спачатку ў Баранавічах, пасля ў Гародні. Вечнаю ды невычэрпнаю тэмаю была ў нас літаратура, цяжкі лёс роднай мовы. Мы ўзаемна чыталіся, бо ён жа таксама пісаў, прысылаў мне або прыносіў сваё новае, зрэдку надрукаванае ў абласной перыёдыцы. Я выступаў на абароне яго кандыдацкай дысэртацыі па творчасці Танка, пасылаў яму свае кнігі, мы перапісваліся. Ягоныя пісьмы да мяне і да нашага агульнага сябра Уладзіміра Калесніка захаваліся, яны ў Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва. А ў нашых з Калеснікам пісьмаў, адрасаваных Барысу, доля атрымалася іншая.

Барысава жонка, Аляксандра Ігнатаўна, заслужаная настаўніца Беларусі, калі ён, вясною 1957 году, быў арыштаваны, паміж першым і другім вобыскамі ў іхняй гродзенскай кватэры знішчыла многае з мужавага архіва, хоць і таго, што было забрана пры першым вобыску для адпаведна накіраваных сьледчых хапіла. Ён быў залішне даверлівы, Барыс Андрэевіч, лёгка, а то яшчэ і весела раскрываўся і перад недастойнымі. Аляксандра Ігнатаўна расказвала мне, што аднаму з такіх ён чытаў з чарнавіка сваё, на той раз ананімнае, пісьмо наверх, з вострым, доказным асуджэньнем хрушчоўскай нахабнай русіфікацыі, а прачытаўшы, абмеркаваўшы пісьмо, схваў яго туды, адкуль дастаў — пад «мармурова» цяжкі пісьмовы прыбор на сталі. Калі гэбісты прышлі з першым вобыскам, яны ня сталі шукаць-расшукваць доказаў злачынства, адразу сіганулі пад той пісьмовы прыбор. Плюгавы «шчыры беларус», чалавек на той час ужо і стары, па-свойму быў вопытны ды старанны.

Наколькі мне вядома з апавяданьняў самога Барыса пасля яго вяртаньня з лагэру, усё пачалося з яго абуранага пісьма ў ЦК пра тое, што нават на пахаваньні Якуба Коласа галоўны ідэолаг БССР, пацешна славуты Цімох Гарбуноў афіцыйны жаль агучваў з паперкі па-руску, паныла паўтараючы: «Наш дорогой Константин Михайлович Якубколос»... Калі ж той ідэолаг з-за далейшай малапрыгоднасьці з ЦК быў паніжаны ў акадэмікі, перагляд Барысавай справы заварушыўся жывей і неўзабаве, на пачатку 1961-га, ён вярнуўся ў сям'ю.

У мяне запісана, што ён зьявіўся да мяне зранку 15-га сакавіка і многае, але ж, вядома, ня ўсё пасьпеў расказаць, хоць і за цэлы наш прадвясняны ўжо вялікаваты дзень. Пра допыты, пра краты, камедыю суда, этапы, лагерную бібліятэку на дваццаць дзьеў тысячы кніг, дзе яму пашанцавала папрацаваць, дзе ён наладжваў абмеркаваньні твораў, усеаюзных і беларускіх, у тым ліку і маіх. І ўсё гэта гаварылася жыва, дасьціпна, з адступленьнямі, абагульненьнямі, накішталт таго, што «ну, а бацьку, відаць, усё-такі выцягнуць за лапы з маўзалею!..», і нямала іншага, шырэй ды глыбей па значэньні.

За чатыры гады ён пастарэў, здалося мне, нязначна, аднак жа быў ужо крыху ня той, як у пушчы, калі прыязджаў у рэдакцыю ня надта спраўным кавалерыстам, хоць і пад сядлом, але ж, затое, з добрай цаглінай сала пад пахай, што называецца — у заробаткі «на сваёй торбе»; як ня той, які аднойчы, неўзабаве пасля вайны, заявіўся да мяне з Баранавічаў у толькі што набытым няновым

Барыс РЖЭўСКЖ
з сынам і жонкаю.

скураным паліто і з парогу пасьвятлеў усьмешкай, гыкнуўшы на прывітаньне: «Во, браце, зьдэ́р з мужыка яшчэ адну скуру ды і на сябе!..», і ня той, нарэшце, Барыс, які, перажыўшы турботную абарону дысертацыі і абавязковы банкет, назаўтра, у кватэры свайго даўняга сябра, навукоўца ды літаратара Міхася Ларчанкі, пад баян і партызанскія прыпеўкі другога сябра, прафесара ды «цакоўца» Івана Гутарава, даваў разгарненьне ў скоках. Мяцеліў польку ня ў пары з нейчай жонкай, ці хоць бы з «Ларчыкам», але ж абодва яны паасобку. Мажны, увішны Міхась Рыгоравіч — вакол самога сябе, а ня менш дзябёлы ды гарачы Барыс Андрэевіч — на шляхецкі лад, як нейкі новы Навум Прыгаворка, з амаль зусім удалымі прысядкамі і пераможнымі выкрыкамі: «Гу-га! Гу-га!»

У лістападзе таго самага шэсьцьдзясят першага я выступаў у Гародні па запрашэньні універсітэту культуры, і на адным з выступленьняў, і шматлюдным, і з мноствам запісак і вусных пытаньняў на самыя вострыя зладзённыя тэмы, у адным з першых радоў партэру сядзеў і мой Барыс. Не адзін, а з маім, як аказалася, земляком, датуль не знаёмым, дырэктарам школы, у якой кандыдату навук, вопытнаму ды здольнаму выкладчыку педінстытуту дазволілі папрацаваць, да ранейшай працы, хоць і апраўданаму Вярхоўным судом рэспублікі, не дапусьціўшы...

І пасля таго тлумнага вечара былі ў нас сустрэчы, дома ў яго ці ў мяне, аднак тая сустрэча помніцца неяк асобна. Барысу не было яшчэ шасьцідзесяці, аднак ён даволі прыкметна, у параўнаньні з прадвесьнем, калі гасьцяваў у мяне, пастарэў пасля былых і новых выпрабаваньняў. Можа, ня так фізічна, як маральна...

Напісаў я гэта і спыніўся. З думкай, што ня вельмі яно ў мяне справядліва, дакладна... Праўда, здароўе пачало яго падводзіць, чым далей, то ўсё больш, але ж цікавасьць да нашага галоўнага, ды цікавасьць ня збоку, а ў шчырай ды актыўнай заклапочанасьці, жылі ў ім і тады, і потым увесь час, амаль да самага канца напрудзесьні 1980 году.

...Рэабілітаваны Барыс Андрэевіч у 1992-м.